

альної захищеності селян. Таким чином, напрямом вирішення соціально-економічних, економічних проблем є розроблення бізнес-плану розвитку фермерського господарства.

Література

1. Бамбіндра Д.І. Агроекономічна оптимізація структури земельних угідь / Д.І. Бамбіндра // Землеустрій і кадастр. – 2004-лютий. – С. 67-70.
2. Копиленко М.І. Економічні реформи у Східній Німеччині після воз'єднання / М.І. Копиленко // Інформація і ринок. – 1996. – № 5-6. – С. 13-15.
3. Формы хозяйствования в рыночной экономике и механизм хозяйствования в первичных трудовых коллективах // АПК-экономика, управление. – 1997. – № 10. – С. 51-56.
4. Land Reform in Ukraine. The First Five Years // The International Bank for Reconstruction and Development THE WORLD BANK 1818 H Strit. N.W. Washington, D.C. 20433.U.S.A. – 1997.
5. Любошиц Л. Источник меняется, абсолютная рента остается / Л. Любошиц // Мировая экономика и международные отношения. – 1966. – № 6. – С. 65-73

Бамбіндра Д.І. Разработка бизнес-плана фермерского предприятия в условиях мировой интеграции

Исследованы структурные особенности бизнес-плана фермерских предприятий. Определены факторы, влияющие на внутренние возможности фермерских предприятий. Предложена концепция маркетинговой информации.

Ключевые слова: бизнес-план, фермерское предприятие, цели, программа, рынок, конкуренты, внешняя среда, внутренние силы, перспектива, расходы.

Bambindra D.I. Development of farmer enterprise business plan in the conditions of world integration

The structural peculiarities of the agricultural enterprises business-plans are investigated. The factors that influence the inner capacities of the agricultural enterprises are determined. The concept of marketing information is proposed.

Keywords: business plan, agricultural enterprises, goals, program, market, competitors, external environment, internal forces, perspective, costs.

УДК 338.45:69:658.1/5.012.4:657/(477)

Асист. Н.В. Бондарева –
Львівський НУ ім. Івана Франка

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ БУДІВЕЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Досліджено концептуальні підходи сутності кластерів, уточнено визначення будівельного кластера, визначено перелік переваг використання кластерів у будівельній сфері, висвітлено складові частини державної будівельної політики України, які сприяли б розвитку кластерного підходу в будівельній сфері, що можна розглядати як один із можливих шляхів оптимізації діяльності будівництва, задля забезпечення економічного та соціального ефекту від цих впроваджень.

Ключові слова: будівництво, будівельний кластер, будівельна сфера, державна будівельна політика, державне регулювання, кластер, мережева організація, фінансово-економічна криза.

Постановка проблеми і її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Будівництво та пов'язані з ним види діяльності формують основу економіки, відповідно стабільний фінансовий стан будівельного комплексу сприяє покращенню економічної ситуації в державі. Розвиток будівництва залежить від впливу двох груп чинників, які доцільно вра-

ховувати під час розроблення подальших шляхів розвитку цього виду діяльності: внутрішні чинники, такі як персонал, рівень розвитку обладнання та матеріально-технічних ресурсів, ефективність існуючих структур управління, тощо. Саме ці чинники формують основу розвитку будь-якої системи, зокрема будівельної. Інша група – чинники зовнішнього середовища, такі як: політичне середовище, нормативно-правова база, економічний, міжнародний розвиток та тенденції, на які будівельні підприємства й організації фактично не мають впливу, однак ці чинники є визначальними для розвитку будівельної сфери та будівельного ринку. Як вже зазначалося у попередніх дослідженнях, у 2009 р., будівельна сфера України фактично була на межі катастрофи. Згідно з даними Міністерства регіонального розвитку та будівництва, вона зменшилась близько на 100 тис. працівників [1, с. 34]. Відповідно до інформації Мінрегіонбуду, на початок 2010 р. лише близько 10-12 % будівельних компаній продовжували працювати, а більшість будівельних майданчиків (85 %) у країні призупинили свою діяльність. Загалом, за різними оцінками, зменшення будівельних робіт за ці два роки відбулося в межах від 56 до 85 % [1, с. 35]. Сьогодні підтримка будівельної сфери здійснюється завдяки будівництву інфраструктурних об'єктів під Євро-2012, які ще фінансуються за рахунок державних та приватних інвестицій, однак на ринку будівництва житла тенденція залишається достатньо складною.

Забезпечення виходу будівельної сфери України з кризових умов господарювання та перспективного розвитку можливе за умови впровадження та активного державного регулювання нових форм взаємовідносин підприємств, організацій різних видів економічної діяльності, влади, громадськості, науково-освітніх установ (мережових організацій), зокрема як будівельного кластера.

Проблемами зародження і розвитку кластерів займалися такі зарубіжні й українські вчені та практики, як: М.П. Войнаренко, А.В. Воронін, А.Ф. Гойко, Б.М. Данилишин, В.Д. Джабейло, О.І. Ковтун, М.В. Малий, Є.С. Моїсеєнко, М.Є. Портер, А.М. Тугай, С.Г. Федоренко, Т.А. Шиндіна та інші. Проте додаткових досліджень потребує визначення поняття "будівельного кластера" та умов його формування і функціонування в межах відповідної політики держави.

Метою роботи є висвітлення сутності поняття "кластер", уточнення визначення "будівельного кластера", дослідження його утворення, функціонування та переваг, а також включення складових, які сприяли б розвитку кластерного підходу в будівельній сфері до державної будівельної політики України з метою підвищення рівня конкурентоспроможності будівельної продукції, зростання економіки регіонів, а також виходу України з фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу досліджень. Під впливом процесів глобалізації одночасно з використанням досягнень світової будівельної практики у світовій економіці відбуваються зміни в об'єктах господарського управління, його структурі. У розвиненому суспільстві основними об'єктами господарського управління є підприємницькі мережі, які передбачають планомірно

організовану, на основі довготривалих контрактів, мережу підприємств і організацій, які беруть участь у проектуванні, виробництві, реалізації (в будівництві й житлово-комунальному господарстві – і в сервісному обслуговуванні) продукції. Однею із таких нових форм мережевих організацій, досвід яких вважаємо за доцільне поширювати і в Україні є кластер.

Засновником теорії кластерів прийнято вважати М.Є. Портера, який є одним із найбільш відомих авторів концепції стратегії конкурентоспроможності. За словами М.Є. Портера: "кластери краще, ніж галузі, використовують важливі зв'язки, взаємодоповнюваність галузей, поширення технологій, досвіду, інформації... Бачення ситуації через галузь чи вузький сектор має тенденцію деформувати конкуренцію, в той час як підхід з позиції кластера фокусує на посиленні конкуренції" [2, с. 265-266].

Як зазначає група авторів під керівництвом Б.М. Данилишина, "кластер – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній та організацій, які співпрацюють, спільно діють у визначеному виді бізнесу, які характеризуються спільністю напрямів діяльності та доповнюють одне одного" [3, с. 278]. Ця група утворює основу для залучення інвестицій, навчання широкого кола підприємств, розвитку малого та середнього підприємництва, підвищення гнучкості та мобільності компаній, створення широкого спектра мережевих структур. Кластери дають змогу оптимізувати контакти між підприємницькими структурами, налагодити ефективну їх співпрацю. Одночасно кластер формує умови, в рамках яких "ведеться діалог між діловими, урядовими і науковими колами про шляхи розвитку конкурентних переваг у рамках регіону, країни..." [3, с. 279]. Слушним є твердження О.І. Ковтуна, що кластери є "добровільним об'єднанням на кооперативних засадах юридично-автономних підприємницьких структур" [4, с. 212]. Однак, як зазначає М.П. Войнаренко, необхідними умовами для створення і функціонування кластерів є: ініціатива, інновація, інтеграція, інформація, інтерес [5, с. 31]. Таким чином, кластер є новою формою мережевих організацій, які поодинокі діють на території України, але з успіхом можуть використовуватися у будівельній сфері України, оскільки такі структури дають змогу швидко та інноваційно адаптувати внутрішні організаційні структури та взаємозв'язки до мінливих умов зовнішнього середовища.

Наведені визначення "кластера" дають змогу проаналізувати різні підходи до поняття "будівельний кластер". Так, Є.С. Моїсеєнко зазначає, що кластер у будівельному комплексі – це "група географічно взаємопов'язаних розміщених взаємодіючих будівельних підприємств та зв'язаних з ними комерційних організацій, що діють в будівельному комплексі та випускають конкурентоспроможну продукцію" [6, с. 20].

Воронін А.В. визначає будівельний кластер на рівні регіону як "зосередження в географічному районі групи суб'єктів, що взаємодіють з приводу реалізації інвестиційних проектів виробництва будівельної продукції, взаємозалежних у задоволенні індивідуальних інтересів, які дають змогу отримати для цих суб'єктів сумарний синергетичний ефект, що сприяє підвищенню якості життя населення і, загалом, росту конкурентоспроможності регіону"

[7, с. 17]. Однак, Т.А. Шиндіна висвітлює будівельний кластер як "тимчасову структуру функціональних учасників будівельного бізнесу, в рамках якої діють життєздатні сконцентровані навколо виробничо-територіального "ядра" утворення, що володіють здатністю в рамках єдиного простору отримувати ефект від масштабу спільної економічної діяльності відповідно до загальної ідеї і проектних цілей" [8, с. 21].

Отже, під будівельним кластером розумітимемо постійне, територіальне, добровільне об'єднання взаємодіючих підприємств, які виконують загальне будівництво споруд та будинків; ремонтні та реставраційні роботи; будівництво водопостачання внутрішніх і зовнішніх мереж; будівництво та реконструкцію автострад, доріг вулиць; надають послуги оренди будівельної техніки; прокладення інженерних мереж; підприємств, які займаються виробництвом та реалізацією будівельних матеріалів і конструкцій; проектних організацій, які здійснюють проектні та вишукувальні роботи; навчально-наукових закладів; фінансових установ; некомерційних організацій; структурних підрозділів зі стандартизації, метрології, сертифікації та випробувань; громадських організацій; органів державного управління з метою підвищення рівня конкурентоспроможності будівельної продукції, зростання економіки регіонів, а також виходу України з фінансово-економічної кризи.

В Україні перші зародки кластеризації у будівельному комплексі були створені в Хмельницькій області у 1998 р. зі започаткуванням Асоціації "Поділля Перший". Це один із перших кластерів будівництва та будівельних матеріалів орієнтований на внутрішній місцевий ринок. Передумовами зростання економіки Подільського краю є: зростання обсягів будівництва та виробництва будівельних матеріалів; вирішення проблем безробіття; налагодження виробництва нових будівельних матеріалів через співпрацю з науковими організаціями, впровадження нових технологій і устаткування; досягнення конкурентоспроможної якості продукції, що виготовляється; переорієнтація житлового будівництва регіону на нову архітектуру, форми, дизайн та сучасні будівельні матеріали, що свідчать про основні досягнення розвитку будівельної сфери на базі кластерної моделі [9]. Використання кластерів у будівельній сфері сприятиме досягненню переваг, перелік яких сформовано на основі аналізу літературних джерел, а саме:

- запровадження кластерів на регіональному рівні створює значні можливості для підвищення конкурентоспроможності місцевого бізнесу, більш ефективного використання місцевих ресурсів, а також підвищення ефективності економічної політики регіональної влади. Тобто кластери розглядаються як географічна концентрація різних спеціалізованих будівельних організацій та фірм [4, с. 213];
- кластери формують сприятливі умови для підвищення інноваційної спроможності будівельних підприємств та організацій. Виходячи з поняття "відкритих інновацій", вони не виникають в ізованих структурах, а навпаки – у структурах із найбільш динамічним середовищем, де різні організації та кваліфікований персонал співпрацюють, обмінюються знаннями, новими ідеями та продуктами. Саме кластери формують відповідне середовище, сприятливе до інновацій, здатні максимально залучити існуючий науковий потенціал, вітчизняні наукові заклади та університети [10, с. 23];

- кластери розглядаються як інструмент підвищення конкурентоспроможності як на регіональному, так і на національному рівнях. Кластери створюють умови для поглиблення спеціалізації та концентрації підприємств і організацій у певному напрямку [10, с. 39];
- кластери забезпечують економічний ефект від взаємодії малих та середніх підприємств у сфері будівництва, що обумовлено: виробничо-будівельною кооперацією, зниженням витрат на модернізацію будівельної продукції через передачу частини робіт партнерам, підвищенням якості сервісного обслуговування, надійності мережевих партнерів, можливості виходу на нові ринки збуту як у межах держави, так і за кордоном [11];
- інтенсивний формальний та неформальний обмін інформацією, контактами та досвідом сприяє виникненню і розвитку нових ідей, нових будівельних продуктів, кращих послуг та інтенсивному розвитку всіх задіяних організацій, що дає змогу покласти на синергетичний ефект, який повинен проявитися у швидкому розвитку будівельної сфери.

В Україні поки що створення кластерних мережевих структур не було належного розвитку. Ми згодні з О.І. Ковтун, що для цього не створено відповідного інституційного та нормативно-правового середовища [4, с. 215]. Більше того, утворення на сьогодні кластери не отримують підтримки від держави. Таким чином, з боку держави треба вжити більш масштабні й термінові дії, що забезпечать розроблення загальнодержавної комплексної програми створення кластерів [12, с. 8]. При цьому важливим є забезпечення умов, які базувалися б на аналізі стратегічного потенціалу регіонів, виявленні існуючих проблем їх розвитку та стимулюванні інтеграційних процесів у межах певних територій. Розроблення моделі ефективної підтримки поширення кластерних структур прискорить їх формування [13, с. 325]. Натомість, у європейських країнах кластерна модель розвитку визнана як один із найефективніших механізмів підвищення конкурентоспроможності інноваційного потенціалу, технічної, маркетингової та інноваційної кооперацій підприємств та організацій, зокрема будівельної сфери. "36 % зайнятого населення у секторі економіки європейських держав працює саме у кластерах" [10, с. 43].

Зазначимо, що сьогодні, в період продовження фінансово-економічної кризи в Україні, одним з оптимальних шляхів розвитку вітчизняної економіки та будівельного сектору зокрема може бути формування будівельних кластерів по всій території України. Проте, відповідно до рекомендацій ЄС щодо розвитку кластерів, важливими аспектами впровадження активної політики кластеризації повинні бути: чітке бізнес-середовище, довіра до влади, активний ріст регіонів та політика підтримки розвитку кластерів на рівні держави та на рівні регіонів [14, с. 5]. Саме ці аспекти повинні бути враховані вітчизняними центральними та регіональними органами влади для активного просування політики кластеризації, особливо у напрямку розвитку будівельних кластерів. Ю.В. Белоконєва та В.Н. Ращупкіна зазначають, що кластери повинні бути відкриті, гнучкі та зацікавлені у максимальному залученні як вітчизняних, так і міжнародних розробок та напрацювань у будівельній сфері [11]. Саме кластери сприяють вдосконаленню діяльності у сфері послуг та здатні інтегрувати малі, інноваційні будівельні організації та підприємства.

З огляду на це, вважаємо за доцільне включити у розробку державної будівельної політики України складові, які сприяли б розвитку кластерів у цій сфері, зокрема:

- допомога регіонам у підтримці та заохоченні до створення кластерів шляхом належного інформування і навчання;
- визначення пріоритетних напрямів розвитку кластерів у всіх регіонах та запровадження політики сприяння їх формуванню;
- створення сприятливих умов та політики залучення малих підприємств до участі у кластерах і заохочення досліджень та інновацій у будівельній сфері;
- кластерні менеджери повинні розглядатися як нова спеціальність, а їх підготовка потребує розроблення спеціальних програм навчання.

Європейський досвід показує, що кластери є тим мікроекономічним чинником, який впливає на процвітання регіону. Економічне процвітання різних регіонів європейських держав прямо залежить від рівня розвитку кластерів у них [10, с. 30]. Саме активна підтримка та розвиток кластерного підходу в будівельній сфері може розглядатися як один із можливих шляхів оптимізації діяльності цієї сфери, що забезпечить економічний та соціальний ефект цих впроваджень. Зокрема, економічний ефект від створення кластерів у будівельній сфері зумовлений:

- виробничо-будівельною кооперацією, що дає змогу ефективно використовувати сукупний потенціал мережевих партнерів;
- зниженням витрат на модернізацію будівельної продукції шляхом передачі частини робіт партнерам, що спеціалізуються на конкретних видах діяльності;
- підвищенням ефективності процесу забезпечення будівельного виробництва сировиною, матеріалами, деталями, конструкціями на основі встановлення довготермінових партнерських зв'язків;
- підвищенням ефективності виконання окремих управлінських функцій завдяки поділу праці, спеціалізації, залученню спеціалізованих організацій будівельного профілю;
- підвищенням ефективності робіт у сфері збуту і сервісного обслуговування, придбання необхідних ресурсів;
- підвищенням надійності мережевих партнерів у інвестиційно-фінансовій операції [11, 15, 16].

При цьому соціальний ефект, на нашу думку, відобразиться у підвищенні рівня зайнятості трудових ресурсів регіонів, зростанні рівня добробуту населення; гарантії соціального захисту найманих працівників та залученого потенціалу, а також поєднанні інноваційних розробок та досліджень із практичним впровадженням, відповідним гарантійним обслуговуванням та якісними будівельними послугами, що позначиться на умовах праці та проживанні людей.

Висновки. Так, формування та активна підтримка розвитку будівельних кластерів може бути одним із шляхів підвищення ефективності будівництва та виходу з кризи. Саме кластеризація розглядається як дієвий інструмент зростання економічного розвитку регіонів, їх ефективної спеціалізації, максимального використання натуральних, матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів. Запровадження будівельних кластерів сприятиме об'єднанню виробничих, інтелектуальних та ресурсних потужностей та досягненню

максимального економічного та соціального ефекту, яскравим прикладом цьому слугує будівельний кластер Хмельницької області.

З метою популяризації кластерної моделі та поширення власного досвіду, членами Керуючого Комітету Асоціації "Поділля Перший" провели велику кількість семінарів, тренінгів, конференцій, економічних форумів у багатьох містах України. Планується створити на базі Асоціації "Поділля Перший" тренінговий центр по підприємницьких мережах, який володітиме тематичною бібліотекою, навчально-методичними матеріалами, використовуватиме досвід зарубіжних країн, а також підтримуватиме зв'язки зі спеціалістами, які мають теоретичні та практичні знання щодо організації та роботи кластерів за видами діяльності [9].

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є аналіз формування та підвищення ефективності функціонування будівельних кластерів за допомогою державного регулювання політики кластеризації економіки України в умовах глобалізації та посилення кризових явищ у національній економіці на всіх її рівнях.

Література

1. Полищук А. Рынок строительства жилья: время завершения начатого / А. Полищук // Киевский Телеграф. – 2010. – № 1-2. – С. 31-37.
2. Портер Майкл Э. Конкуренция / Портер Майкл Э. : пер. с англ. – М. : Издат. дом "Вільямс", 2005. – 608 с.
3. Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектора економіки України / редкол.: Б.М. Данилишин (відп. ред.) та ін. / РВПС України НАН України. – Черкаси : Вид-во "Брама-Україна", 2007. – 544 с.
4. Ковтун О.І. Організаційно-економічні альтернативи забезпечення конкурентоспроможності регіональних господарських систем / О.І. Ковтун // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – С. 207-219.
5. Войнаренко М.П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М.П. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 29-31.
6. Моисеев Е.С. Управление строительным комплексом субъекта российской федерации как экономической системой : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством; экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (строительство); региональная экономика / Е.С. Моисеев. – Саратов, 2007. – 23 с.
7. Воронин А.В. Теория и методология стратегического управления инвестиционно-строительным комплексом региона в условиях конкурентной среды : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством; экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (строительство); региональная экономика / А.В. Воронин. – Санкт-Петербург, 2008. – 37 с.
8. Шиндина Т.А. Методологические основы развития строительного комплекса и оценки межфирменных взаимоотношений : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством; экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (строительство); региональная экономика / Т.А. Шиндина. – М., 2008. – 42 с.
9. Будівельний кластер – європейський шлях розвитку / за ред. М. Войнаренко, М. Малий. – Хмельницький : Асоціація "Поділля Перший", 2005. – 32 с.
10. The Concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: main statistical results and lessons learned. Europe INNOVA/PRO INNO Europe paper № 9. – Luxembourg, 2008. – 84 p.
11. Белокоњева Ю.В. Возможности великих и малых предприятий у створенні будівельного кластеру Донецької області / Ю.В. Белокоњева, В.Н. Рашупкіна. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64058.doc.htm.

12. Федоренко С.Г. Концепція кластерної політики в Україні / С.Г. Федоренко, А.М. Тугай, А.Ф. Гойко, В.Д. Джабейло // Економіка та держава. – 2008. – № 11. – С. 5-15.
13. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / відпов. ред. Ю.В. Кіндзерський. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 408 с.
14. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy. – Brussels, 2008-11 p.
15. Крот А.В. Кластеризація економіки України на прикладі будівельної галузі / А.В. Крот. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.confcontact.com/2009_03_05/2_krot.htm.
16. Личук В.П. Фактори кластеризації економіки регіону на прикладі будівельної галузі / В.П. Личук, А.В. Крот. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2009_38/1.htm.

Бондарева Н.В. Государственная регуляция развития кластеров строительной сферы в Украине

Исследованы концептуальные подходы сущности кластеров, уточнены определения строительного кластера, определен перечень преимуществ использования кластеров в строительной сфере, отражены составляющие государственной строительной политики Украины, которые содействовали бы развитию кластерного подхода в строительной сфере, что можно рассматривать как один из возможных путей оптимизации деятельности строительства, ради обеспечения экономического и социального эффекта от данных внедрений.

Ключевые слова: строительство, строительный кластер, строительная сфера, государственная строительная политика, государственная регуляция, кластер, сетевая организация, финансово-экономический кризис.

Bondareva N.V. Government control of development of clusters in building in Ukraine

Investigational conceptual approaches of essence of clusters, it is specified determination build a cluster, certainly list of advantages of the use of clusters in a build sphere, the constituents of a public build policy of Ukraine are reflected, what would assist development of cluster approach in a build sphere, that it is possible to examine as one of possible ways of optimization of building activity, for the sake of providing of economic and social effect from these introductions.

Keywords: building, build cluster, build sphere, public build policy, government control, cluster, network organization, finance-economic crisis.

УДК 331.56.57 (477)

Доц. М.М. Ватаманюк, канд. экон. наук –
НЛТУ України, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КРИЗИ ТА ВИХОДУ З НЕЇ

Проаналізовано масштаби, структуру та наслідки трудової міграції в Україні; досліджено основні чинники, що поглиблюють міграційні процеси у період економічної кризи та виходу з неї.

Ключові слова: трудова міграція, теорії міграції, чинники трудової міграції, міграційний капітал.

Україна, на жаль, належить до країн із складною демографічною ситуацією. Через стрімке зниження народжуваності і від'ємне сальдо міграції (у 1994-2004 рр.) загальна чисельність населення за 1991-2010 рр. скоротилась з